

ΤΟΥ ΠΑΝΙΚΟΥ ΠΑΙΟΝΙΔΗ

ΜΙΚΗΣ, Ο ΚΑΛΟΣ ΜΟΥ ΦΙΛΟΣ

Τον Μίκη Θεοδωράκη τον πρωτογνώρισα σε μια απο τις αθηναϊκές συνάξεις, στα μέσα της ανήσυχης δεκαετίας του Εξήντα. Οι συνάξεις τότε ήταν συνεχείς και ποικίλες, διαδηλώσεις, συλλαλητήρια, συναυλίες, μπουάτ, συγκεντρώσεις. Το όνομα του Μίκη, του ψηλού, κυκλοφορούσε παντού. Ήταν η εποχή των Λαμπράκηδων κι ο Θεοδωράκης ήταν επικεφαλής της νεολαίας.

Κάπου στην οδό Πανεπιστημίου, η Ελλη κι εγώ εντασσόμαστε σε μια πορεία, ο Μίκης στην πρώτη γραμμή, σιγά σιγά τον πλησιάζομε και πετάω την ατάκα.

-Η Κύπρος αγαπάει τη μουσική σας.

Γυρνάει ο ψηλός, και λέει.

-Φεύγω σύντομα για το νησί.

Εκεί η πορεία σταμάτησε για λίγο και η κουβέντα συνεχίστηκε. Συστηθήκαμε, ρώτησε αν είμαστε απο την Κύπρο και πως είναι εκεί η κατάσταση με τις δικαιοδικές ταραχές. Αρχίσαμε την ενημέρωση, η πορεία συνεχίστηκε, έπεσαν συνθήματα, άλλαξε το σκηνικό, χαθήκαμε. Το επόμενο βράδυ πήγαμε σε συναυλία του Θεοδωράκη, τον πλησιάσαμε μετά και χαρήκαμε, γιατί μας θυμήθηκε. Εκεί ήταν κι ένας φίλος του Μίκη που έτυχε να είναι και δικός μας καλός φίλος, ο συγγραφέας και ηθοποιός Νότης Περιάλης (που πρόσφατα- αρχές Νοέμβρη 2009- μας έφυγε για πάντα). Ο τόνος της κουβέντας έγινε ευθυμος, βγήκαμε για φαγητό σε μια ταβερνούλα κι όταν ο Μίκης ήρθε σε λίγο καιρό στην Κύπρο ήμασταν πια φίλοι. Εδωσε την συναυλία του στο κατάμεστο θέατρο της Αρχαίας Σαλαμίνας ενθουσιάζοντας το κυπριακό κοινό, τον φιλοξενήσαμε, βγάλαμε τις απαραίτητες αναμνηστικές φωτογραφίες και χωρίσαμε και πάλι, όχι όμως για πολύ.

Η Κύπρος είχε μπει ήδη στην διεθνή κονίστρα, οι δικαιοδικές συγκρούσεις βρίσκονταν σ' ένα στάδιο συνεχούς όξυνσης, γίνονταν όλο και πιο καθαρές οι κατακτητικές διαθέσεις της Τουρκίας κι η παρουσία μας σε διεθνή συνέδρια ήταν πια επιβεβλημένη. Εδώ, σ' αυτό το μέτωπο αγώνα, ο Μίκης έδωσε πρώτος το παρών του όχι μόνο ως μουσικοσυνθέτης αλλά και ως βουλευτής, ως πολιτική προσωπικότητα. Στις μαζικές πορείες Ειρήνης που οργανώνονταν στο νησί μας, ο ψηλός ήταν πάντα επικεφαλής. Σε μια φωτογραφία εκείνης της εποχής τον βλέπουμε να

βαδίζει πλάι στον Εζεκία Παπαιωαννου και σε άλλους ηγέτες του τόπου.

Και μετά, το 1967, στο δικό μας πρόβλημα προστέθηκε και η τραγωδία της Ελλάδας, η δικτατορία των συνταγματαρχών.

Ο Μίκης φυλακίστηκε, εξορίστηκε στα ξερονήσια και τελικά δραπετεύσε με τη βοήθεια γάλλων φίλων του και βρέθηκε στο Παρίσι ως πολιτικός πρόσφυγας. Ούτε στιγμή δεν έμεινε αδρανής. Τώρα στην στεντόρια πολιτική του φωνή εντάχθηκαν και οι ορχήστρες, οι καταγγελίες απέκτησαν χρώμα. Ο τολμηρός αλλά και βαθύς πολιτικός του λόγος, δεμένος με την παλμώδη μουσική του, έθετε σε συναγερμό τις καλλιτεχνικές δυνάμεις στις διάφορες χώρες, κινητοποιούσε το ευαίσθητο κοινό των συναυλιών του γύρω από τις εφιαλτικές πραγματικότητες που πρόβαλλε. Στα μαύρα χρόνια της χούντας όργωσε όλες σχεδόν τις ηπείρους, και τα τραγούδια του τραγουδήθηκαν σε παμπολλες γλωσσες. Κι εδώ η Κύπρος σαν θέμα είχε το δικό της μερτικό. Το χρυσοπράσινο φύλλο δεν το ξεχνούσε.

Τον συναντούσαμε κατά καιρούς, πότε σε διεθνή συνέδρια, πότε στο σπίτι του στο Παρίσι και τον παροτρύναμε να συγκρατηθεί λίγο, να μειώσει τα ταξίδια, να φροντίσει την υγεία του, που είχε ήδη κλονιστεί από τις φυλακές και τις στέρσεις. Η Μυρτώ, ο φύλακας άγγελος του σ' όλες τις περιπέτειες, επικροτούσε. Ο Μίκης απαντούσε πως εκείνο που τον κουράζει είναι η αδράνεια.

Από μιά σύμπτωση βρεθήκαμε εκτός Κύπρου στο πραξικοπημα και μέσα στα πλαίσια της εκστρατείας για διαφώτιση, μας δοθηκε η εντολή να εγκατασταθούμε για ένα χρόνο στην Αθήνα, που τότε εδονείτο από την συγκίνηση της αποκατάστασης της δημοκρατίας, μετά την εφταετία της χούντας. Οι συναντήσεις μου πια με τον Μίκη ήταν πολύ συχνές, είτε στο εξοχικό του στο Βραχάτι, είτε στου κοινού μας φίλου, του Νότη Περιάλη στην Κινέτα, είτε σε κάποιο ταβερνάκι στην Αθήνα, με τη συντροφιά στενών φίλων, όπως τον Μέντη και τη Μαρία Μποσταντζόγλου η το ζεύγος Καρέζη-Καζάκου. Στο σημειωματάριο μου, το Σεπτέμβριο του 1974 βρίσκω αντιγραμμένη την έκκληση που έκανε ο Μίκης, και την έστειλε ο ίδιος σε προσωπικότητες όλου του κόσμου, για τη σωτηρία της Κύπρου:

«Μπροστά στα ματια ολόκληρης της ανθρωπότητας ένα μικρό νησί καταστρέφεται από τη βάρβαρη εισβολή των τούρκων. Σώστε την Κύπρο σήμερα, αύριο ίσως να είναι αργά.»

Θυμάμαι, την έκκληση αυτή την έγραψε σε μια συνάντηση μας στο στούντιο της Κολούμπια, όπου ηχογραφούσε με την Μαρία

Φαραντούρη και την ορχήστρα του, τη σειρά τραγουδιών της Ζάτουνας. Ήθελε να κατέβει αμέσως στο νησί, να δώσει μεγάλες συναυλίες και όλα τα έσοδα να διατεθούν για τους πρόσφυγες. Απο την Κύπρο όμως έρχονταν μηνύματα ότι ήταν ακόμη πολύ νωρίς, τα αίματα έβραζαν, και θεωρήθηκε σωστό να αναβληθούν οι συναυλίες μερικούς μήνες. Πράγματι, έτσι και έγινε, οι συναυλίες οργανώθηκαν το καλοκαίρι του 1975 παίρνοντας τη μορφή συλλαλητηρίων, που ανέβασαν κατακόρυφα το ηθικό και τον ενθουσιασμό του τραυματισμένου κυπριακού λαού.

Η ενότητα των αριστερών δυνάμεων της Ελλάδας στις πρώτες εκλογές μετά την πτώση της χούντας, είχε δώσει φτερά στη σκέψη του Μίκη, που έβλεπε πια το όνειρο του για μια Ενωμένη Αριστερά να γίνεται πραγματικότητα. Προσωπικά όμως εζησα και την πικρή διάψευση αυτού του ονείρου. Ο Μίκης δεν εξελέγη βουλευτής, γιατί κάποιες δυνάμεις τον είχαν πολεμήσει. Τόση ήταν η πικρία του, που απομονώθηκε στο εξοχικό του στο Βραχάτι και ξημεροβραδυναζοταν στο καίκι του, που με μια δόση αυτοσαρκασμού του έδωσε το ονομα «Ηλίθιος». Χρειαστηκε μεγάλη προσπάθεια για να συναντήσει τον Χαρίλαο Φλωράκη και να τα βρούν. Η συνάντηση έγινε σε μια παραθαλάσσια ταβέρνα κοντα στο σπίτι του, στο Βραχάτι κι ήμουν κι εγώ παρών. Προτού κατευθυνθούμε προς την ταβέρνα, ο Μίκης πήρε τον Χαρίλαο και του έδειξε τα τρία βαρελια με κρασι που είχε στο κελάρι του, με τις επιγραφές: Μάρξ, Εγκελς και Λένιν. Το τέταρτο, ένα μικρούτσικο στην άκρη, Στάλιν. Γελάσαμε και ο πάγος έσπασε.

Την δεκαετία του ογδόντα, στη διάρκεια ενός αστραπιαίου ταξιδιού του Μίκη στην Κύπρο, τού πρότεινα να πάμε, έτσι για αλλαγή και ξεκούραση, στο χωριουδάκι της Βάσας. Πήγαμε, άνοιξε η καρδιά του, ξεχύθηκε ο χείμαρρος του λόγου του. Στο γραφικό σπιτάκι με τους χοντρούς πέτρινους τοίχους και την λιτότητα των επίπλων ένιωσε τόσο άνετα, που ζήτησε την άδεια να ξαπλώσει στο ντιβάνι, να πάρει έναν υπνάκο. Όταν ξύπνησε κι είδε τριγύρω μια μικρή παρέα απο ενδιαφέροντα πρόσωπα, έλαμψε το πρόσωπο του. Κι άρχισαν να μπαίνουν οι ερωτήσεις, κι ο ψηλός να μετατρέπεται σε έναν ανεξάντλητο πομπό. Εκείνη την αξέχαστη μερα, με τις παραδοσιακές λιχουδιές στο τραπέζι και το κόκκινο κρασι της Βάσας στα ποτήρια, ειπώθηκαν καταπληκτικές ιστορίες. Ο Μίκης είχε απογειωθεί. Μίλησε για τα εφηβικά του χρόνια, για την γερμανική κατοχή, τα ραντεβουδάκια του με τη Μυρτώ κάνοντας την να κοκκινήσει, για τι πρώτες του παράτολμες πράξεις, για την ΕΠΟΝ, το ΕΑΜ, τις μουσικές του σπουδές που άρχισαν στην Ελλάδα και συνεχίστηκαν στο Παρίσι, για τις πρώτες του συναυλίες. Υστερα έφτασε στα χρόνια της χούντας, στη φυλακή και στην εξορία, στις φιλίες που είχε κάνει με τόσους και τόσους

αγωνιστές. Θυμήθηκε την απομόνωση της Ζάτουνας, όταν ο μικρός Γιώργος και η μικρή Μαργαρίτα κουβαλούσαν στη σχολική τους τσάντα παράνομα χαρτιά κάτω από τη μύτη του φρουρού. Και κατέληξε στην εμικράτσια της Γαλλίας, την επαφή που κρατούσε με τους πολιτικούς της εποχής, με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Κάθε τόσο διάνθιζε την αφήγηση του με χιουμοριστικές νότες.

Την ημέρα εκείνη μιλήσαμε και για την Σοβιετική Ένωση, κι ο Μίκης, πάντοτε διορατικός, έκανε νύξη για τα στραβά που έβλεπε στις επισκέψεις του, χωρίς όμως να παύει να τονίζει το υψηλό επίπεδο του πολιτισμού στις χώρες του σοσιαλισμού. Εξήρε ιδιαίτερα τις άψογες ορχήστρες που ήταν στη διάθεση του, κυρίως στην Ανατολική Γερμανία, για τις συναυλίες του.

Σκέφτομαι τώρα, πως αν είχαμε βάλει μπρός ένα μαγνητοφωνο εκείνη τη ημέρα θα κυκλοφορούσε άνετα ένα συναρπαστικό βιβλίο. Αλλά δεν χρειάζεται να γράψει κάποιος άλλος για αυτά. Ο ίδιος ο Μίκης, εκτός από το απέραντο μουσικό του έργο έχει κι ένα ογκώδες συγγραφικό έργο, που κρατάει δυο ράφια στη βιβλιοθήκη μου, με επικεφαλής τα αυτοβιογραφικά του, το δίτομο «Χρέος» και το πεντάτομο «Οι δρόμοι του Αρχάγγελου».

Ένα θέμα που απασχολούσε πάντοτε τον Μίκη είναι το θέμα της ελληνοτουρκικής φιλίας. Είχε ανακηρυχθεί Πρόεδρος της επιτροπής φιλίας Ελλήνων και Τούρκων. Τόνιζε πάντοτε πως το κλειδί της λύσης στο κυπριακό είναι να τα βρούν οι ελληνοκύπριοι με τους τουρκοκύπριους. Είχε μάλιστα δεχθεί τα πυρά των φανατικών εθνικιστών, εδώ στο νησί, για αυτό το ζήτημα. Θυμάμαι όταν επι δικτατορίας, περνούσε από το αεροδρόμιο της Λευκωσίας τότε, για να παει στη Βυρητό να οργανώσει συναυλία, η χούντα πίεσε τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο να μην επιτρέψει στον «προδοτη» Θεοδωράκη να κάνει σταθμο στο νησί. Σε αντίδραση, μια ομάδα φίλων του Μίκη, μαζί τους και η γυναίκα μου η Ελλη, μπήκαν στο ίδιο αεροπλάνο με τον Θεοδωράκη και την ορχήστρα του και πήγαν στη Βυρητό ν' ακούσουν τις αθάνατες μελωδίες του στο Καζίνο, μπροστά σ' έναν ακροατήριο που παραληρούσε από ενθουσιασμό. Σ' εκείνη τη συνάντηση ο Μίκης μας έδωσε μια κασέτα με την πρώτη ηχογράφηση των Δεκαοχτώ Λιανοτραγουδων της Πικρής Πατρίδας, σε στίχους του Γιάννη Ρίτσου, που ο ποιήτης είχε στείλει κρυφά στον Θεοδωράκη στο Παρίσι κι εκείνος τα είχε αμέσως μελοποιήσει.

Την πίστη του στην ελληνοτουρκική φιλία ο Θεοδωράκης την απέδειχνε τολμηρά και έμπραχτα. Θυμάμαι ένα περιστατικό που με είχε συνεπάρει. Την δεκαετία του 60 εκτός από τους έλληνες εξόριστους, στο Παρίσι υπήρχαν και εκατοντάδες τούρκοι αριστεροί διανοούμενοι, διωγμένοι από το καθεστώς

της χώρας τους, που προσπαθούσαν να επιβιώσουν. Ένας τέτοιος Τούρκος διανοούμενος ήταν και ο Ενίς Τσοσκούν, μεγαλοδικηγόρος από την Κωνσταντινούπολη και Γενικός Γραμματέας του Τουρκικού Συμβουλίου Ειρήνης. Ο Ενίς, για να σωθεί από τη φυλακή το είχε σκάσει στο εξωτερικό και είχε καταλήξει στο Παρίσι, όπου η γυναίκα του, δικηγόρος κι εκείνη, έφτιαχνε φαγητά στο σπίτι και ο Ενίς τα πουλούσε σε εστιατόρια. Όταν έμαθε πως ο Μίκης είναι φίλος μου, με παρακάλεσε να τον καλέσω στο σπίτι του. Ήθελε να φιλοξενήσει τον μεγάλο έλληνα μουσικό, με τις λιχουδιές της γυναίκας του.

Όταν το είπα στο Μίκη, «να πάμε», μου κάνει αμέσως. Πήγαμε σε μια συνοικία πολύ λαϊκή. Γεμάτο το σπίτι, πατάς με πατώ σε οι τούρκοι μετανάστες, είχαν στοιβάξει πάνω σε στρωμένα τραπέζια τα δώρα της καρδιάς τους. Κι ο Μίκης μπήκε κατευθείαν στο ρόλο του μαέστρου. Ανασύραμε όλα τα επαναστατικά τραγούδια που ξέραμε και τα είπαμε μεγαλόφωνα. Είδα πολλά μάτια να δακρύζουν εκείνη τη μέρα.

Η συνάντησή μου με τον Θεοδωράκη στο Λουξεμβούργο κάπου 25 χρόνια πιο ύστερα, ήταν εντελώς διαφορετική. Ο μεγάλος συνθέτης, στην ωριμότητα του πιά, είχε στραφεί στις όπερες, που τις εμπνεοταν από τους αρχαίους τραγικούς. Εκεί είχε προσκληθεί ν' ανεβάσει σε πρώτη εκτέλεση την «Ηλέκτρα» του, μπροστά στον Μέγα Δούκα του Λουξεμβούργου και οι οργανωτές ήταν Διεθνείς Οργανώσεις των Φίλων της Μουσικής του. Κι εμείς, μια μικρή ομάδα φίλοι του, ως επίσημοι προσκεκλημένοι από τον ίδιο, είχαμε την ευκαιρία να δούμε μια άλλη όψη του Θεοδωράκη μουσικού, που δεν υπολογίζαμε το μέγεθος της. Την διεθνή αναγνώριση που τον περιέβαλλε ως δημιουργό καλλιτέχνη. Βρεθήκαμε στη δύσκολη θέση να συζητάμε με ξένους θαυμαστές του, που ήξεραν σε βάθος το συμφωνικό του έργο, τις όπερες του, τα ορατόρια του, τα βιβλία του. Τότε συνειδητοποίησα ότι ο Μίκης δεν ήταν απλώς ο συνθέτης των αθάνατων τραγουδιών ή των μεγάλων έργων που ξεσήκωναν τα πλήθη στην Ελλάδα, όπως τη Ρωμιοσύνη, το Αξιον Εστί, το Τραγούδι του Νεκρού αδελφού, τον Επιτάφιο, αλλά ήταν κάτι πολύ πιο σύνθετο και μεγάλο, ήταν ένα ιερό τέρας.

Το τελευταίο διάστημα δεν μετακινούμαι τόσο εύκολα. Τα πόδια μου δεν μου επιτρέπουν να ανέβω με άνεση τον ανήφορο μέχρι την Ακρόπολη, μέχρι την Επιφανούς 1, όπου είναι το σπίτι του. Δεν είναι εύκολο πράμα πια οι συναντήσεις μας με τον Μίκη. Έχει κι εκείνος τα προβλήματα του και οι δικές του κινήσεις είναι πια περιορισμένες. Είμαστε στην ίδια ακριβώς ηλικία, εγώ γεννήθηκα τον Ιούνιο κι εκείνος τον Ιούλιο του 1925.

Στο βιβλίο μου «Η Μικρή μου Πινακοθήκη» δημοσιεύω μια επιστολή που μου έστειλε ο Μίκης, ημερομηνίας 3 Μαΐου 2006. Στο βιβλίο εκείνο έδινα τα πορτραίτα καλών φίλων απο τον χώρο κυρίως της τέχνης. Εκεί και ο Μίκης φυσικά, και τουστειλα το χειρογραφο προτού πάει στο τυπογραφειο. Κι ήρθε αμέσως η απάντηση. Κι όχι τυπική με ευχαριστίες, αλλά ζουμερή, εκρηκτική, τέτοια όπως ήταν όλα τ' άλλα κείμενα του στα προηγούμενα χρονια. Με συγκίνησε πολύ εκείνη η επιστολή, όχι μονάχα γιατί άγγιζε βαθυστόχαστα θέματα αλλα και γιατί αναφερόταν και στις προσωπικές μας σχέσεις, που τόσο πολύ εκτιμούσα.

Αν τώρα μπορέσω κάποια στιγμή να πάρω το δρομο προς την Ακρόπολη, είναι για να δείξω του Μίκη την χαρά μου για την ωραία σχέση που δημιουργήσαμε στα σαρανταπέντε χρόνια της γνωριμίας μας, για να κάτσω σε συνέχεια στο πλάι του ν' απολαύσουμε την μαγεία του τοπίου απο την ταράτσα του. Δεν θα χρειαστεί να μιλήσουμε πολύ. Μερικές μονάχα λέξεις θα τα πούν όλα όσα ζήσαμε απο το εξήντα.

Λεμεσός, Δεκέβρης 2009